

**Podstawy i źródła
prawa Unii Europejskiej.
System Prawa Unii
Europejskiej. Tom I**

Rozdział I. Teorie integracji europejskiej

Spis treści

	Nb
§ 1. Wstęp – mozaika teorii integracji europejskiej	1
§ 2. Doktrynalne ujęcia teorii integracji europejskiej	8
§ 3. Federalizm (uniijny)	21
§ 4. Funkcjonalizm i neofunkcjonalizm	37
I. Funkcjonalizm	37
II. Neofunkcjonalizm	43
§ 5. Międzyrządowość (międzyrządowa teoria integracji)	54
§ 6. Konfederalizm	64
§ 7. Integracja przez prawo	66
§ 8. Teoria komunikacyjna (transakcjonizm)	79
§ 9. Teorie rządzenia europejskiego – system wielopoziomowego rządzenia i dobrych rządów	84
I. Wielopoziomowe rządzenie	84
II. Koncepcja dobrych rządów	88
III. Sieci polityki	94

Literatura: *K. Aiginger, O. Cramme, S. Ederer, R. Liddle, R. Thillaye*, Reconciling the short and the long run: governance reforms to solve the crisis and beyond, WWWforEurope Policy Brief 2012, Nr 1; *S. von Alemann*, Der Rat der Europäischen Union. Seine Stellung im institutionellen Gefüge des europäischen Mehrebenensystems und sein Beitrag zur demokratischen Legitimation der Europäischen Union, München 2009; *K.A. Alter*, The European Court’s Political Power, West European Politics 2007, vol. 19, Nr 3; *R. Arnold*, European Constitutional Law, w: The Process of Constitutionalisation of the EU and Related Issues (red. *N. Šišková*), Gröningen 2008; *L. Azoulay*, “Integration through law” and us, International Journal of Constitutional Law 2016, vol. 14, Nr 2; *I. Bache, M. Flinders* (red.), Multilevel Governance, Oxford 2004; *A. Balicki*, Czy Unia Europejska jest federacją?, Rubikon 2000, Nr 3; *J. Barcik*, Ochrona praworządności w Radzie Europy i Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem niezależności sądów i niezawisłości sędziów, Warszawa 2019; *J. Barcz*, Główne kierunki reformy ustrojowej post-lizbońskiej Unii Europejskiej (2010–2017). Sanacja i konsolidacja strefy euro, Piaseczno 2017; *tenże*, Pojęcie suwerenności w świetle współzależności między sferą ponadnarodową i państwową, w: Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska (red. *J. Kranz*), Warszawa 2006; *tenże*, Unia Europejska na rozstajach. Dynamika i główne kierunki rozwoju reformy ustrojowej – Traktat z Nicei, Traktat konstytucyjny, Traktat z Lizbony, Warszawa 2008; *tenże*, W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna?, PiP 2015, Nr 5; *J. Bergmann, A. Niemann*, Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign Policy, Paper prepared for the 8th Pan-European Conference on International Relations, Warsaw 2013; *J. Bisztyga*, Konstytucyjne aspekty multicytryczności systemu prawa, w: Pluralizm moci a prava (red. *D. Lengyelova*), Bratislava 2009; *A. von Bogdandy*, The European Union as a Supranational Federation: A conceptual attempt in the light of the Amsterdam Treaty, CJEL 2000, vol. 6, Nr 1; *A. von Bogdandy, Ph. Dann*, International Composite Admini-

stration: Conceptualizing Multi-Level and Network Aspects in the Exercise of International Public Authority, w: *The Exercise of Public Authority by International Institutions. Advancing International Institutional Law*, Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht (red. *A. von Bogdandy, R. Wolfrum, J. von Bernstorff, Ph. Dann, M. Goldmann*), Heidelberg 2010; *A. von Bogdandy, S. Dellavalle*, Universalism Renewed: Habermas' Theory of International Order in Light of Competing Paradigms, GLJ 2009, vol. 10, Nr 1; *P.J. Borkowski*, Polityczne teorie integracji międzynarodowej, Warszawa 2007; *S. Borrás, T. Conzelmann*, Democracy, Legitimacy and Soft Modes of Governance in the EU: The Empirical Turn, *Journal of European Integration* 2007, vol. 29, Nr 5; *M. Burgess*, Comparative Federalism. Theory and practice, New York 2006; *tenże*, Federalism, w: *European integration theory* (red. *T. Diez, A. Wiener*), Oxford 2009; *K. Busch*, Spill-over-Dynamik und Spill-back-Potential in der europäischen Währungsintegration – ein Beitrag zur Integrationstheorie, w: *Europäische Integration* (red. *M. Jachtenfuchs, B. Kohler-Koch*), Wiesbaden 1996; *E. Chiti*, Decentralisation and Integration into the Community Administrations: A New Perspective on European Agencies, ELJ 2004, vol. 10, Nr 4; *W. Churchill*, Krew, znój, lzy i pot, Poznań 2001; *A. Cieśliński*, Konstrukcja prawna swobód rynku wewnętrznego Unii Europejskiej, Wrocław 2013; *M. Cini*, European Union Politics, Oxford 2007; *A. Clapham*, A Human Rights Policy for the European Community, YEL 1990, vol. 10; *T. Conzelmann*, Neofunctionalism, w: *Theories of International Relations* (red. *S. Schieder, M. Spindler*), London–New York 2014; *tenże*, (Neo-)Funktionalismus (Neo-Functionalism), w: *Theorien der Internationalen Beziehungen. Eine Einführung* (red. *S. Schieder, M. Spindler*), Opladen 2003; *D. Curtin*, Executive Power of the European Union: Law, Practices, and the Living Constitution, Oxford 2009; *D. Curtin, R.A. Wessel* (red.), Good governance and the European Union: reflections on concepts, institutions and substance, Antwerp–Oxford–New York 2005; *Z. Czachór*, Kryzys i zaburzona dynamika Unii Europejskiej, Warszawa 2013; *T. Czapiewski*, Pojęcie analizy sieci politycznych wobec rozwoju *Multi-level Governance*, w: *Multi-level governance w Unii Europejskiej* (red. *J. Ruszkowski, L. Wojnicz*), Szczecin–Warszawa 2013; *J. Czaputowicz*, Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja, Warszawa 2007; *tenże*, Wielopoziomowe zarządzanie a deficyt demokracji w Unii Europejskiej, w: *Multi-level governance w Unii Europejskiej* (red. *J. Ruszkowski, L. Wojnicz*), Szczecin–Warszawa 2013; *Ph. Dann*, International Composite Administration: Conceptualizing multi-level and network aspects in the exercise of international public authority, w: *The Exercise of Public Authority by International Institutions. Advancing International Institutional Law* (red. *Ph. Dann, A. von Bogdandy*), Heidelberg 2009; *tenże*, Parlamente im Exekutivföderalismus, Berlin 2004; *P. Dąbrowska*, Koncepcja „nowego rządzenia” w prawie Unii Europejskiej a Konstytucja dla Europy, w: *Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej* (red. *S. Dudzik*), Kraków 2005; *R. Dehousse, J.H.H. Weiler*, The legal dimension, w: *The Dynamics of European Integration* (red. *W. Wallace*), London 1990; *A. Deryng*, Zagadnienie podziału funkcji władzy państwowej, Warszawa 1936; *K.W. Deutsch*, Amalgamierte und pluralistische Sicherheitsgemeinschaften, w: *Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch* (red. *A. Grimm, C. Jakobit*), Wiesbaden 2009; *tenże*, Nationalism and Social Communications: An Inquiry Into the Foundations of Nationality, New York 1953; *K.W. Deutsch, S.A. Burrell, R.A. Kann, M. Lee, M. Lichterman, R.E. Loewenheim, R.W. van Wangeren*, Political Community and the North Atlantic Area, Princeton 1957; *K.W. Deutsch, L.J. Edinger, R.C. Macridis, R.L. Merritt*, France, Germany and the Western Alliance – A Study of Elite Attitudes on European Integration and World Politics, New York 1967; *T. Diez, A. Wiener*, Introducing the Mosaic of European Integration Theory, w: *European integration theory* (red. *T. Diez, A. Wiener*), Oxford 2009; *T. Diez, A. Wiener* (red.), *European integration theory*, Oxford 2009; *Z.M. Doliwa-Klepacki*, Integracja europejska (łącznie z uczestnictwem Polski w UE i Konstytucją dla Europy), Białystok 2005; *R. Duda*, Multi-level Governance: New approach to the study of the European Union?, w: *The Multi-level and polycentric European Union: legal and political studies* (red. *R. Grzeszczak, I.P. Karolewski*), Berlin–Münster–Wien–Zürich–London 2012; *M. Eilstrup-Sangiovanni*, Debates on European Integration, Basingstoke 2006; *J. Farrall*, Rule of

Accountability or Rule of Law? Regulating the UN Security Council's accountability deficits, *Journal of Conflict Security Law* 2014, vol. 19, Nr 3; *tenże*, Should the United Nations Security Council leave it to the experts? The governance and accountability of UN sanctions monitoring, w: *Sanctions Accountability and Governance in a Globalised World* (red. J. Farrall, K. Rubenstein), Cambridge 2009; *Th. Fleming*, The Federal Principle, *A Quarterly Journal of Critical Thought* 1994, Nr 100; *M. Forsyth*, The Political Theory of Federalism. The Relevance of Classical Approaches, w: *Federalising Europe* (red. V. Wright), Oxford 1996; *J. Galster*, Supranacjonalny charakter wspólnot zachodnioeuropejskich w doktrynie prawnomiędzynarodowej, *Przegląd Stosunków Międzynarodowych* 1985, Nr 5; *G. Garrett*, International Cooperation and Institutional Choice: the European Communities Internal Market, *International Organisation* 1992, vol. 46, Nr 2; *Ch. de Gaulle*, A Concert of European States, w: *The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration* (red. B.F. Nelsen, A.C. Stubb), London 2014; *M. Gniadzik*, Between fundamental status and benefit tourism – the changing notion of Union citizenship in the light of CJEU's judgments, w: *Renationalisation of the Integration Process in the Internal Market of the European Union* (red. R. Grzeszczak), Baden-Baden 2018; *R. Godino, F. Verdier*, Heading towards a European Federation. Europe's last Chance, *Notre Europe*, Jacques Delors Institute. Policy Paper 105, 11.2.2014; *E. Grande*, Multi-Level Governance: Institutionelle Besonderheiten und Funktionsbedingungen des europäischen Mehrebenensystems, w: *Wie problem-lösungsfähig ist die EU? Regieren im europäischen Mehrebenensystem* (red. E. Grande, M. Jachtenfuchs), Baden-Baden 2000; *A. Grimmel, C. Jakobeit*, Ausblick, w: *Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch* (red. A. Grimmel, C. Jakobeit), Wiesbaden 2009; *A. Grimmel, C. Jakobeit* (red.), *Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch*, Wiesbaden 2009; *M.S. Grindle*, Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions* 2004, vol. 17, Nr 4; *T.G. Grosse*, Hybrydowy ustrój Unii Europejskiej. Dwie logiki zmian w projekcie traktatu konstytucyjnego, *Analizy natolińskie* 2008, Nr 3; *R. Grzeszczak*, A European Federation – foreseeing the unforeseeable, *AUWr PPIA* 2011, Nr LXXXV; *tenże*, Dylematy ustrojowe Unii Europejskiej jako ambitnego eksperymentu prawnomiędzynarodowego, w: *Ubi ius, ibi remedium*. Księga dedykowana pamięci profesora Jana Kolasy (red. B. Krzan), Warszawa 2016; *tenże*, Federalizacja Unii Europejskiej, w: *Quo vadis Europa III?* (red. E. Piontek, K. Karasiewicz), Warszawa 2009; *tenże*, *Locus władzy wykonawczej w systemie Unii Europejskiej*, w: *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Integracja europejska i stosunki międzynarodowe* (red. R.M. Czarny, K. Spryszak), Toruń 2012; *tenże*, The Challenge of Good Governance: An introduction, w: *Challenges of good governance in the European Union* (red. R. Grzeszczak), Baden-Baden 2016; *tenże*, The concept and practice of good governance in the European Union, *International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering* 2015, Nr 2; *tenże*, *Unijny good governance – od „rządu” do „rządzenia”*, *Prawo Europejskie w Praktyce* 2011, Nr 9; *tenże*, *Władza wykonawcza w systemie Unii Europejskiej*, Warszawa 2011; *tenże*, *Wpływ Karty Praw Podstawowych na strukturę polityczną i prawną Unii Europejskiej*, w: *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym* (red. A. Wróbel), Warszawa 2009; *R. Grzeszczak, I.P. Karolewski* (red.), *Multi-level and Polycentric European Union, Berlin–Münster–Vienna–Zürich–London* 2012; *E.B. Haas*, *Beyond the Nation-State. Functionalism and International Organization*, Stanford 1964; *tenże*, *Ein neuer Funktionalismus*, w: *Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch* (red. A. Grimmel, C. Jakobeit), Wiesbaden 2009; *tenże*, *The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*, *International Organization* 1970, vol. 24, Nr 4; *tenże*, *The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*, w: *European Integration: Theory and Research* (red. L.N. Lindberg, S.A. Scheinglod), Cambridge 1971; *tenże*, *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957*, Stanford 1958; *J. Habermas*, *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2005; *E. Halizak*, *Integracja europejska*, w: *Stosunki mię-*

dzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika (red. *E. Halizak, R. Kuźniar*), Warszawa 2000; *U. Haltern*, On Finality, w: Principles of European Constitutional Law (red. *A. von Bogdandy, J. Bast*), Oxford 2009; *D. Held*, Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance, Cambridge 1995; *Ch. Hill, M. Smith*, International Relations and the European Union, Oxford 2005; *S. Hoffmann*, Die staatszentrierte Perspektive, w: Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch (red. *A. Grimm, C. Jakob*), Wiesbaden 2009; *tenże*, Obsolete or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe, *Daedalus* 1999, vol. 95, Nr 3; *A. Hofmann*, Normenhierarchien im europäischen Gemeinschaftsrecht, Berlin 2000; *H.C.H. Hofmann*, Constitutionalising Networks in EU Public Law, w: *Quo vadis Europa III?* (red. *E. Piontek, K. Karasiewicz*), Warszawa 2009; *L. Hooghe, G. Marks*, Multi-Level Governance and European Integration, Oxford 2000; *M. Höreth*, The Trilemma of Legitimacy: Multilevel Governance in the EU and the Problem of Democracy, Bonn 1988; *M. Jachtenfuchs*, The Governance Approach to European Integration, *JCMS* 2001, vol. 39; *M. Jachtenfuchs, B. Kohler-Koch*, Regieren im dynamischen Mehrebenensystem, w: Europäische Integration (red. *M. Jachtenfuchs, B. Kohler-Koch*), Wiesbaden 1996; *H. Jahns*, Koncepcja realizacji zasady *Good Governance* w Polsce – refleksje do dyskusji, Warszawa 2008; *A. Jaskulski*, Konsekwencje multicytryczności systemu prawa w procesie decyzyjnym Unii Europejskiej z perspektywy *multi-level governance*, w: 50 lat i co dalej? Europa i Unia Europejska między integracją a atomizacją... (red. *Z. Czachór*), Poznań 2007; *I.P. Karolewski*, Approaches to (good) governance in the European Union, w: Challenges of Good Governance in the European Union (red. *R. Grzeszczak*), Baden-Baden 2016; *tenże*, Citizenship and collective identity in Europe, London 2010; *tenże*, Constitutionalization of the European Union as a response to the Eastern enlargement: functions versus power, *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 2007, vol. 23, Nr 4; *tenże*, Die künftige Gestalt Europas: Funktionalismus oder Förderalismus? Am Beispiel der Osterweiterung der Europäischen Union, Münster 2000; *tenże*, Pathologies of Deliberation in the EU, *ELJ* 2011, vol. 17, Nr 1; *R.D. Kelemen*, The rules of federalism. Institutions and regulatory politics in the UE and beyond, Boston 2004; *F. Kinsky*, Federalizm – model ogólnoeuropejski, Kraków 1999; *N. Krisch*, The case for pluralism in postnational law, w: The worlds of European constitutionalism (red. *G. de Búrca, J.H.H. Weiler*), Cambridge 2012; *J. Klabbers*, The Changing Image of International Organizations, w: The Legitimacy of International Organizations (red. *J.-M. Coicaud, V. Heiskanen*), New York–Tokyo 2001; *S. Konopacki*, Dylematy federalizmu europejskiego, *SE* 1998, Nr 4; *tenże*, Funkcjonalistyczna teoria integracji politycznej Davida Mitrany’ego, *SE* 1998, Nr 2; *tenże*, Komunikacyjna teoria integracji politycznej Karla Deutscha, *SE* 1998, Nr 1; *D. Kornobis-Romanowska*, Pewność prawna w Unii Europejskiej. Między autonomią jednostki i skutecznością prawa UE, Warszawa 2018; *J. Kranz*, Jak rozumieć suwerenność? Próba opisu, w: Suwerenność państwa i jej granice (red. *S. Sowiński, J. Węgrzecki*), Warszawa 2010; *M. Kruk*, Model integracji europejskiej: adaptacja koncepcji klasycznych czy nowa formuła? Rozważania ustrojowo-prawne, *IN* 2006 Nr 3; *I. Lakatos*, Criticism and the Methodology of Scientific Research Programmes, *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 1968/69, vol. 69; *F. Laursen*, Part I Introduction: Federalism: from classical theory to modern day practice in the EU and other polities, w: The EU and Federalism: Politics and Policies Compare (red. *F. Laursen*), Ashgate 2010; *L.N. Lindberg*, The Political Dynamics of European Economic Integration, Stanford 1963; *I. Lipowicz*, Administracja polska wobec europeizacji, w: Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego (red. *J. Boć, A. Chajbawicz*), Wrocław 2009; *Ch.-Y. Lu*, The EU as a „Fourth Branch” of Member State Governments?, w: The EU and Federalism: Politics and Policies Compare (red. *F. Laursen*), Ashgate 2010; *E. Łętowska*, Multicytryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje, *PiP* 2005, Nr 4; *T. Łoś-Nowak*, Stosunki międzynarodowe. Teorie, systemy, uczestnicy, Wrocław 2006; *G. Majone*, The new European agencies: regulation by information, *JEPP* 1997, vol. 4, Nr 2; *P. Marcisz*, Koncepcja tworzenia prawa przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Warszawa 2015; *B. Marin, R. Mayntz*, Policy networks: Empirical evidence and theoretical considerations, Frankfurt 1991; *G. Marks*,

F.W. Scharpf, P. Schmitter, W. Streeck, Governance in the European Union, London 1996; *A. Marzalek*, Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej. Spór o istotę suwerenności i integracji, Łódź 2000; *W. Mattli*, The Logic of Regional Integration: Europe and Beyond, Cambridge 1999; *J. McCormick*, Understanding the European Union. A Concise Introduction, New York 2005; *A. Menon*, Europa: stan Unii, Warszawa 2013; *C. Mik*, Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki, t. I, Warszawa 2000; *tenże*, Powierzenie Unii Europejskiej władzy przez państwa członkowskie i jego podstawowe konsekwencje prawne, w: Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska (red. *J. Kranz*), Warszawa 2006; *D. Mitrany*, A Working Peace System, w: The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration (red. *B.F. Nelsen, A.C.-G. Stubb*), London 1994; *tenże*, Der Funktionalismus, w: Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch (red. *A. Grimmel, C. Jakobkeit*), Wiesbaden 2009; *tenże*, The Functional Theory of Politics, London 1975; *tenże*, The Prospect of Integration: Federal or Functional?, JCMS 1965, vol. 4, Nr 2; *A. Moravcsik*, Der Staat als Akteur der Integration, w: Politische Theorien der Europäischen Integration. Ein Text-und-Lehrbuch (red. *A. Grimmel, C. Jakobkeit*), Wiesbaden 2009; *tenże*, Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmental Approach, JCMS 1993, vol. 31, Nr 4; *tenże*, The choice for Europe: social purpose and state power from Messina to Maastricht, New York 1998; *N. Moussis*, Access to the European Union: Law, Economics, Policies, Oxford 2015; *M. Niedźwiedz*, Karta Praw Podstawowych a koncepcja „nowego rządu” w Unii Europejskiej, w: Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym (red. *A. Wróbel*), Warszawa 2009; *J.S. Nye*, Comparing common markets: a revised neo-functional model, International Organization 1970, vol. 24, Nr 4; *V. Ostrom*, The Political Theory of a Compound Republic: A Reconstruction of the Logical Foundations of American Democracy as Presented in „The Federalist”, Blacksburg 1971; *G. Pagoulatos, L. Tsoukalis*, Multilevel Governance, w: The Oxford Handbook of the European Union (red. *E. Jones, A. Menon, S. Weatherill*), Oxford 2014; *Y. Papadopoulos*, Problems of Democratic Accountability in Network and Multilevel Governance, ELJ 2007, vol. 13, Nr 4; *I. Pernice*, Multilevel Constitutionalism in the European Union, WHI-Papers 2002, Nr 5; *tenże*, The Treaty of Lisbon: Multilevel Constitutionalism in Action, CJEL 2009, vol. 15, Nr 3; *J. Peterson*, Policy Networks, w: European integration theory (red. *T. Diez, A. Wiener*), Oxford 2009; *M.A. Pollack*, Realist, Intergovernmentalist, and Institutional Approaches, w: The Oxford Handbook of the European Union (red. *E. Jones, A. Menon, S. Weatherill*), Oxford 2014; *tenże*, Theorizing the European Union: International Organization, Domestic Polity or Experiment in New Governance?, Annual Reviews of Political Science 2005, vol. 8; *K. Popper*, Logika odkrycia naukowego, Warszawa 1977; *R.A.W. Rhodes*, Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity, and Accountability, Buckingham 1997; *R.A.W. Rhodes, D. Marsh*, New directions in the study of policy networks, European Journal of Political Research 1992, vol. 21, Nr 1–2; *W.H. Riker*, European federalism: the lessons from past experience, w: Federalizing Europe? The costs, benefits and preconditions of federal political systems (red. *J.J. Hesse, V. Wright*), Oxford 1996; *T. Risse-Kappen*, Exploring the nature of the beast: international relations theory and comparative policy analysis meet the European Union, JCMS 1996, vol. 34, Nr 1; *B. Rosamond*, Theories of European Integration, Palgrave 2000; *A. Rosas, L. Armati*, EU Constitutional Law. An introduction, Oxford 2012; *J. Rosenau, E.-O. Czempiel* (red.), Governance Without Government: Order and Change in World Politics: Order and Change in World Politics, Cambridge 1992; *J. Ruskowski*, Governance i jego typy w systemie wielopoziomym. Zamiast wstępu, w: Multi-level governance w Unii Europejskiej (red. *J. Ruskowski, L. Wojnicz*), Szczecin–Warszawa 2013; *tenże*, Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej, Warszawa–Kraków 2010; *tenże*, Struktura wielopoziomowego zarządzania w Unii Europejskiej, w: Multi-level governance w Unii Europejskiej (red. *J. Ruskowski, L. Wojnicz*), Szczecin–Warszawa 2013; *tenże*, Wstęp do studiów europejskich – zagadnienia teoretyczne i metodologiczne, Warszawa 2007; *W. Sandholtz, A. Stone Sweet*, Neo-Functionalism and Supranational Governance, w: The Oxford Handbook of the European Union (red. *E. Jones, A. Menon, S. Weatherill*),

Oxford 2014; *S. Schieder, M. Spindler* (red.), *Theories of International Relations*, London–New York 2014; *E. Schmidt-Assmann*, *Der Europäische Verwaltungsverbund und die Rolle des Verwaltungsrechts*, w: *Der Europäische Verwaltungsverbund. Formen und Verfahren der Verwaltungszusammenarbeit in der EU* (red. *E. Schmidt-Assmann, B. Schöndorf-Haubold*), Tübingen 2005; *E. Schmidt-Assmann*, *Strukturen des Europäischen Verwaltungsrechts: Einleitende Problemskizze*, w: *Strukturen des Europäischen Verwaltungsrechts* (red. *W. Hoffmann-Riem*), Baden-Baden 1999; *Ph.C. Schmitter*, Ernst B. Haas and the legacy of neofunctionalism, *JEPP* 2005, vol. 12, Nr 2; *tenże*, Three neo-functional hypotheses about international integration, *International Organization* 1969, vol. 23, Nr 1; *R. Schütze*, Federalism as Constitutional Pluralism: ‘Letter from America’, w: *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond* (red. *M. Avbelj, J. Komárek*), Oxford 2012; *tenże*, On “federal” ground: The European Union as an (inter)national phenomenon, *CMLRev.* 2009, vol. 46, Nr 4; *tenże*, Sharpening the Separation of Powers through a Hierarchy of Norms? Reflections on the Draft Constitutional Treaty’s regime for legislative and executive law-making, *European Institute of Public Administration Working Paper* Nr 2005/W/01; *tenże*, The ‘Unsettled’ Eighteenth Century: Kant and Predecessors, w: *Globalisation and Governance: International Problems, European Solutions* (red. *R. Schütze*), Cambridge 2018; *M. Shapiro*, Comparative Law and Comparative Politics, *Southern California Law Review* 1980, vol. 53, Nr 2; *J. Shaw, G. More*, New Legal Dynamics of European Union, Oxford 1995; *A. Stone Sweet, W. Sandholtz*, Integration, Supranational Governance, and the Institutionalization of the European Polity, w: *European Integration and Supranational Governance* (red. *W. Sandholtz, A. Stone Sweet*), Oxford 1998; *F. Strzyczkowski*, *Teorie integracji europejskiej w doktrynie amerykańskiej*, Warszawa 2012; *J. Supernat*, Pojęcie sieci organów administracji publicznej, w: *Koncepcja systemu prawa administracyjnego* (red. *J. Zimmermann*), Warszawa 2007; *G. Sydow*, Strukturen europäischer Planungsverfahren – Die Europäische Union und ihre Mitgliedstaaten im Planungsverbund, *Die Öffentliche Verwaltung* 2003, vol. 56; *A. Szeptycki*, Gaullistowska wizja systemu europejskiego jako uwarunkowanie współczesnej polityki zagranicznej Francji, *Stosunki Międzynarodowe* 2002, Nr 1–2; *F. van Waarden*, Dimensions and types of policy networks, *European Journal of Political Research* 1992, vol. 21, Nr 1–2; *N. Walker*, Legal Theory and the European Union: A 25th Anniversary Essay, *Oxford Journal of Legal Studies* 2005, vol. 25, Nr 4; *N. Walker, G. de Búrca*, Reconceiving Law and New Governance, *CJEL* 2007, vol. 13, Nr 3; *R.L. Watts*, Comparing Federal Systems in the 1990’s, *Kingston* 1996; *tenże*, Federalism, Federal political systems, *Federations Institute of Intergovernmental Relations, Kingston, Annual Reviews of Political Science* 1998, vol. 1; *S. Weatherill*, *Law and Integration in the European Union*, Oxford 1995; *tenże*, *Law and Values in the European Union*, Oxford 2016; *J.H.H. Weiler*, Federalism without Constitutionalism: Europe’s Sonderweg, w: *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union* (red. *K. Nicolaidis, R. Howse*), Oxford 2001; *tenże*, Taking (Europe’s) Values Seriously, w: *Law Beyond the State: Pasts and Futures* (red. *R. Hofmann, S. Kadelbach*), Berlin 2017; *tenże*, The Community System: The Dual Character of Supranationalism, *YEL* 1981, vol. 1; *tenże*, The Constitution of Europe: ‘Do the New Clothes Have an Emperor?’ and Other Essays on European Integration, *Cambridge* 1999; *tenże*, The Transformation of Europe, *Yale Law Journal* 1991, vol. 100, Nr 8; *J.H.H. Weiler, U.R. Haltern*, Constitutional or International? The Foundations of the Community Legal Order and the Question of Judicial Kompetenz-Kompetenz, w: *The European Court and National Courts. Doctrine and Jurisprudence. Legal Change in its Social Context* (red. *A.-M. Slaughter, A. Stone Sweet, J.H.H. Weiler*), Oxford 1998; *ciż*, *Integration Through Law*, w: *European Integration Theory* (red. *A. Wiener, T. Antje*), Oxford 2009; *J.H.H. Weiler, M. Wind* (red.), *European constitutionalism beyond the state*, Cambridge 2003; *M. White*, Philosophy, „The Federalists”, and the Constitution, *New York* 1987; *M. Witkowska*, The use of the concept of policy networks in the study of relations between national parliaments and the EU institutions, *Przegląd Europejski* 2016, Nr 4; *taż*, Zastosowanie paradygmatów federalizmu i rządzenia wielopoziomowego do badania mechanizmów podejmowania decyzji w Unii Europejskiej, w: *Multi-level governance w Unii Europejskiej* (red.

J. Ruskowski, L. Wojnicz, Szczecin 2013; *B. de Witte*, The European Union as an international legal experiment, w: *The Worlds of European Constitutionalism* (red. *G. de Búrca, J.H.H. Weiler*), Cambridge 2012; *K.A. Wójtaszczyk* (red.), *Modernizacja procesów integracji europejskiej*, Warszawa 2011; *K. Wójtowicz*, *Konstytucja Europejska a idea Stanów Zjednoczonych Europy*, w: *Europa na rozdrożu* (red. *R. Grzeszczak*), Wrocław 2006; *A. Wyrozumski*, *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej – problemy pluralizmu porządków prawnych*, w: *Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska* (red. *J. Kranz*), Warszawa 2006; *J. Yarbrough*, *Rethinking „The Federalist’s View of Federalism”*, *Publius: The Journal of Federalism* 1985, vol. 45; *A. Zielińska-Głębocka*, *Dynamika Unii Europejskiej w świetle teorii integracji*, SE 1999, Nr 3; *J. Zielonka*, *Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską*, Warszawa 2007.

§ 1. Wstęp – mozaika teorii integracji europejskiej

W Europie w latach powojennych powstało wiele organizacji międzynarodowych, głównie dla budowania politycznej i gospodarczej jedności oraz koordynacji politycznej¹. Państwa wykorzystywały do tego celu klasyczne instrumenty w postaci umów międzynarodowych i do czasów nam współczesnych wciąż w tym zakresie pozostają im wiernie. Także traktaty stanowiące UE to umowy międzynarodowe, które nadal wymagają zgody państw członkowskich na etapie zawarcia, ratyfikacji czy rewizji. Nowością jest więc nie tyle forma, ile treść podejmowanych działań. Zdając sobie bowiem sprawę z nieskutecznych dotychczasowych form współpracy międzynarodowej, wielokrotnie używanych przed wojną, szukano rozwiązań nowych i efektywnych. Zastosowano je w przypadku Wspólnot Europejskich, decydując się na przyjęcie **modelu ponadnarodowego** (supranacjonalny)². Dlatego też Traktaty ustanawiające Europejską Wspólnotę Węgla i Stali z 1951 r. (EWWiS) oraz późniejsze traktaty rzymskie (1957 r.), tj. Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EWEA) oraz Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG), były podejściem nowym, a z kolei w tym samym czasie przyjmowana umowa statuująca Radę Europy konstruowana była na podstawie „starego” podejścia do sposobu budowania jej instytucji i kompetencji³.

Lektura traktatów stanowiących UE⁴, tak w wersji pierwotnej, jak i ich kolejnych rewizji⁵, przekonuje, że zamiarem twórców UE było coś więcej aniżeli klasyczna, sta-

¹ Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej, następnie przekształcona w Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), założona na mocy traktatu podpisanego w Paryżu 16.4.1948 r., Rada Europy ustanowiona na mocy statutu (*de facto* umowy międzynarodowej), podpisanego w Londynie 5.5.1949 r., oraz Europejska Wspólnota Węgla i Stali, która została ustanowiona na mocy traktatu podpisanego w Paryżu 18.4.1951 r.

² Szerzej zob. *J. Ruskowski*, *Ponadnarodowość w systemie politycznym*, s. 43 i n.; pojęcie supranacjonalny – zob. *J. Galster*, *Supranacjonalny charakter wspólnot zachodnioeuropejskich*, s. 51–61.

³ *R. Grzeszczak*, *Dylematy ustrojowe Unii Europejskiej*, s. 182.

⁴ Celem uporządkowania terminologii – od lat 50. XX w. funkcjonowały trzy Wspólnoty Europejskie (EWWiS, EWG oraz EWEA), od 1993 r. dodatkowo także Unia Europejska powołana przez traktat z Maastricht. W 2002 r. EWWiS wygasła, a jej zadania i cele przejęła EWG, której nazwa została w 1993 r. zmieniona z EWG na WE (Wspólnota Europejska). W 2009 r. Unia Europejska zastąpiła WE, będąc jej kontynuatorką. Stąd w rozdziale używane jest pojęcie „Unia Europejska” jako określenie łączące w sobie procesy integracyjne z czasów funkcjonowania Wspólnot i Unii.

⁵ Rewizje traktatów stanowiących Wspólnoty to kolejno: Jednolity akt europejski (1986), traktat z Maastricht (1992), traktat z Amsterdamu (1997), traktat z Nicei (2001) i traktat z Lizbony (2007).

tyczna umowa międzynarodowa. Tą cechą odmienną była ponadnarodowość traktatów z lat 50., która do dziś wylaniała się z unijnego *modus operandi*. Przekonuje o tym m.in. zakres związania *ratione materiae* regulacjami traktatów, analiza celów UE (art. 2 i n. TFUE) uzupełnionych o jurysdykcyjny mechanizm kontroli wykonywania zobowiązań przez państwa członkowskie i system odpowiedzialności tych państw, odmienny od klasycznych reguł prawnomiędzynarodowych, przeniesienie centrum decyzyjnego na poziom, którego nie można zakwalifikować ani jako krajowy, ani międzynarodowy czy wreszcie specyficzny, bliski federalnemu, system rozdziału kompetencji oraz celów⁶.

3 Narodziny Unii Europejskiej (Wspólnot) to **traktaty międzynarodowe**, ich proweniencja jest więc czysto prawnomiędzynarodowa. O ile jednak w kategoriach formalnych użyto klasycznego instrumentarium prawnomiędzynarodowego, to nowatorska była ich treść – państwa zgodziły się przekazać swoje kompetencje w zakresie regulowania traktatów na instytucje wspólnotowe/unijne, wyposażając je w mandat do wykonywania autonomicznych dotąd kompetencji państw. Ponadnarodowość stała się cechą charakteryzującą ustrój tych organizacji, a stan ten się utrzymuje. Należy jednak podkreślić, że od strony prawnej twórcy organizacji integracyjnych z lat 50. nie musieli zaczynać prac zupełnie od podstaw. Korzystali bowiem z rozwiązań wykorzystywanych we wcześniejszych „eksperymentach” międzynarodowych⁷. Decyzja o utworzeniu niezależnych organizacji międzynarodowych, którym członkowie-założyciele powierzyli zadania leżące w ich wspólnym interesie, miała miejsce już w połowie XIX w.⁸.

4 Unia Europejska przeszła ewolucję od organizacji skoncentrowanej wokół budowy zintegrowanego rynku wewnętrznego do „**nowego etapu procesu integracji europejskiej**”, który nie wyczerpuje się w ramach wąsko rozumianej integracji gospodarczej. Istotą tego procesu jest już nie tylko skuteczny i sprawnie funkcjonujący rynek oraz brak barier w obrocie między państwami członkowskimi, ale rozwój gospodarczy i społeczna gospodarka rynkowa zmierzająca do zapewnienia pełnego zatrudnienia i postępu społecznego. Procesowi integracji gospodarczej towarzyszyć ma, jak wpisano to w preambułę do TUE, „równoczesny postęp w innych dziedzinach”. Artykuł 2 TUE wskazuje, że wartości takie jak: wolność, demokracja, równość, państwo prawne, ochrona praw człowieka są „wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”. Zgodnie z art. 3 ust. 3 akapit 2 TUE, Unia ma działać na rzecz zwalczania „wykluczenia społecznego i dyskryminacji” oraz wspierać „sprawiedliwość społeczną i ochronę socjalną”, a także „solidarność między pokoleniami”. Cele Unii mają być realizowane w poszanowaniu praw podstawowych, które stopniowo, poprzez rozwój orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, a następnie odpowiednie zmiany traktatowe, stały się miarą i wyznacznikiem sposobu postępowania

⁶ R. Grzeszczak, Dylematy ustrojowe Unii Europejskiej, s. 185.

⁷ B. de Witte, The European Union as an international legal experiment, s. 22.

⁸ Powołano wówczas Europejską Komisję Dunaju, która posiadała szeroki zakres uprawnień i miała do czynienia z użytkownikami Dunaju bez pośrednictwa państw nadbrzeżnych. Z kolei w okresie międzywojennym przeprowadzono próby zarządzania ponadnarodowego w pewnych częściach Europy w celu rozładowania sprzecznych roszczeń różnych nacjonalizmów: Zagłębie Saary, Gdańsk czy Górny Śląsk to najbardziej znane pola ówczesnych międzynarodowych eksperymentów prawnych.

nia dla instytucji unijnych oraz państw członkowskich działających w obszarze prawa unijnego.

Jednak, jak wynika z poczynionych już ogólnych uwag, przedmiotem prezentowanych poniżej rozważań będzie **Unia jako organizacja**, a nie poszczególne dziedziny jej prawa materialnego czy sektorowe rozwiązania jej polityk. I tu powstaje znany od lat dylemat, tj. na ile system integracji europejskiej jest lub stanie się systemem autoreferencyjnym, tzn. kształtującym autonomicznie własne i oryginalne rozwiązania prawne, ustrojowe i inne. Unia Europejska znajduje się bowiem w okresie samookreślenia własnych standardów prawnych. Pytaniem wciąż otwartym jest, czy będą to standardy zaczerpnięte z dotychczasowych, znanych rozwiązań państw członkowskich, czy z instytucji ponadnarodowych (międzynarodowych), czy też stworzone zostaną z czasem swoiste i nowe standardy określające struktury UE⁹.

Nie budzi kontrowersji w doktrynie stanowisko, że współczesna Unia Europejska jest organizacją ponadnarodową o federalnym ustroju, autonomicznym systemie prawa i znaczącym zakresie władzy przekazanej jej przez państwa członkowskie. Do badań nad konkretnymi dziedzinami prawa UE użyteczne są pojęcia i mechanizmy teoretyczne wypracowane czy udoskonalane w starszych, narodowych i międzynarodowych kontekstach. Elementy prawnomiędzynarodowe z dominacją wpływów prawa krajowego pozostają dwoma stronami procesu integracyjnego oraz kluczowymi ramami porządku państw¹⁰. W przypadku UE państwa pozostają bowiem wciąż centralnym punktem integracji¹¹ – ale nie jedynym, a być może już wkrótce nie najważniejszym. Podmiotami integracji są bowiem także obywatele Unii Europejskiej, realni beneficjenci procesów integracyjnych¹².

Proces integracji jest dynamiczny, a w efekcie ulega ciągłym przeobrażeniom. Wpływa to na zmianę rozumienia wielu pojęć z zakresu prawa i nauk politycznych i ich koncepcyjnych ujęć. Zdecydowana większość z nich to teorie synkretyczne, znajdujące odbicie w wielu innych, wcześniejszych teoriach, wyjaśniających procesy integracyjne. Punktem wyjścia dla wszystkich koncepcji, podejść teoretycznych i teorii jest założenie, że istnieje państwo jako suwerenny uczestnik procesu integracji oraz że forma organizacji międzynarodowej jest właściwym modelem rozwoju integracji¹³. Najnowsze koncepcje i teorie integracyjne zawdzięczają wiele temu, że myślenie kreatywne w dziedzinie m.in. nauk politycznych i prawnych objęło również badania nad Unią Europejską¹⁴. Wzrostowi profesjonalizmu w poszczególnych dziedzinach nauk społecznych towarzyszyło pojawienie się nowych technik badawczych. Naukowcy, konfrontowani z nowymi, nieznanymi dotąd (a przynajmniej nie w takiej skali) problemami, zaczęli spekulować na temat mechanizmów, które odpowiadają za formowanie się najpierw Wspólnot, a dzisiaj Unii Europejskiej. Zwrócono uwagę na ana-

⁹ R. Grzeszczak, *Locus władzy wykonawczej*, s. 158.

¹⁰ N. Walker, *Legal Theory and the European Union*, s. 587.

¹¹ O roli państwa w procesach integracyjnych zob. J. Barcz, *Pojęcie suwerenności*, s. 77.

¹² R. Grzeszczak, *Dylematy ustrojowe Unii Europejskiej*, s. 181; zob. także M. Gniadzik, *Between fundamental status and benefit tourism*, s. 177.

¹³ J. Barcz, *Unia Europejska na rozstajach*, s. 62; szeroko zob. A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej. Spór o istotę suwerenności i integracji*, Łódź 2000, s. 368; J. Kranz, *Jak rozumieć suwerenność?*, s. 17.

¹⁴ B. Rosamond, *Theories of European Integration*, s. 197.

logie między procesami komunikacji, które w perspektywie historycznej pomagały się umacniać wspólnotom narodowym, oraz intensyfikacją transgranicznych transakcji międzynarodowych, jakie z czasem zaczęły się pojawiać na coraz bardziej masową skalę. Właśnie w tym intelektualnym kontekście powstawały i rozwijały się pierwsze teorie integracji europejskiej¹⁵.

- 7 Na koniec uwag wstępnych należy wyjaśnić znaczenie w nauce tytułowych teorii. Polega ono głównie na tym, że pozwala wyjaśnić rzeczywistość w jej złożonym kształcie, jednak jej nie tworzy¹⁶. Teoria jest uogólnieniem praktyki, jest to założenie lub zbiór założeń, które są sprawdzane w praktyce poprzez odrzucenie lub potwierdzenie¹⁷. Teoria, w węższym znaczeniu, rozumiana jest jako przyczynowo-racjonalny argument o uniwersalnej, transhistorycznej ważności i nomotetycznej jakości, którą można przetestować poprzez falsyfikację¹⁸ szeregu hipotez. Pojęcie teorii można też rozumieć szerzej – jako swoistą ogólną refleksję, która pomimo swojego abstrakcyjnego charakteru może być nie tylko kontekstowa, np. poprzez uwzględnienie jej jako punktu wyjścia w analizie np. konkretnej polityki UE. Teoria służy różnym celom. Niektóre podejścia teoretyczne wyjaśniają wyniki polityki lub zachowania podejmujące decyzje, inne krytykują lub wskazują na problemy związane z ogólnymi trendami na podstawie rozważań abstrakcyjnych; niektóre nadają ramy dla rozwoju w ramach większego schematu klasyfikacyjnego, inne zaś starają się zapewnić wytyczne normatywne. W każdym przypadku teoria oznacza coś innego: różne podejścia teoretyczne do integracji europejskiej są oparte na różnych rozumieniach znaczenia i celu teoretyzowania¹⁹. Dlatego przyjęcie pewnych określonych założeń teoretycznych może prowadzić (i najczęściej prowadzi) do odmiennych interpretacji Unii Europejskiej i procesu integracji oraz tytułowego zjawiska powstania mozaik teorii integracyjnych. Innymi słowy każda nowa teoria jest sformułowana na podstawie krytyki poprzedniej²⁰.

§ 2. Doktrynalne ujęcia teorii integracji europejskiej

- 8 Tytułowe pojęcia tego rozdziału wymagają sprecyzowania. Są to: „integracja” i „teoria”. Jest to zadanie o tyle trudne, że oba pojęcia są obudowane wieloma analizami teoretycznymi, a w efekcie przypisywane jest im wiele znaczeń.

E.B. Haas, jeden z najbardziej wpływowych neofunkcjonalnych teoretyków integracji, zdefiniował **integrację** jako proces, w którym aktorzy polityczni w kilku różnych, narodowych kontekstach są skłonni do zmiany lojalności, oczekiwań i działań

¹⁵ *B. Rosamond*, *Theories of European Integration*, s. 2.

¹⁶ *T. Łoś-Nowak*, *Stosunki międzynarodowe*, s. 27; por. także *I. Lakatos*, *Criticism and the Methodology*, s. 176; *T. Diez*, *A. Wiener*, *Introducing the Mosaic of European Integration Theory*, s. 17 i n.

¹⁷ Bliskoznaczne pojęcie to koncepcje integracyjne, przy czym są one tu używane zamiennie, niemniej koncepcja rozumiana jest jako ogólne założenie, pomysł, plan, idea czy projekt integracyjny.

¹⁸ „Falsyfikacja” – takiego terminu używa *Karl Popper*, któremu przypisuje się skonceptualizowanie falsyfikacjonizmu w teorii badań naukowych – zob. *K. Popper*, *Logika odkrycia naukowego*, s. 68 i n.

¹⁹ *T. Diez*, *A. Wiener*, *Introducing the Mosaic of European Integration Theory*, s. 16.

²⁰ *R. Duda*, *Multi-level Governance*, s. 19.

na rzecz nowego centrum, którego instytucje posiadają lub pretendują do uzyskania jurysdykcji nad wcześniej istniejącymi państwami narodowymi²¹.

W komentarzu do tej definicji, zaprezentowanej w jednym z podstawowych współczesnych wykładów na temat teorii integracyjnych, uznano ją za szeroką i obejmującą zarówno proces społeczny (zmiana lojalności), jak i proces polityczny (budowa nowych instytucji politycznych, które bezpośrednio wypowiadają się przynajmniej w części spraw państw członkowskich)²². Nie wszyscy teoretycy uwzględniają oba aspekty w swoich definicjach. Istnieją ku temu powody, uzależnione od przyjętej teorii integracji. *E.B. Haas* podkreślał społeczny element integracji, gdyż funkcjonalnie zdefiniowane podmioty są głównymi promotorami integracji w neofunkcjonalizmie. Reprezentanci szkoły nurtu międzyrządowego preferują mniej wymagającą definicję integracji. Ponieważ wywodzi się ona z odmiennej perspektywy spektrum teorii integracji, koncentruje się na integracji jako procesie tworzenia instytucji politycznych, w których uczestniczą państwa członkowskie. Pomijany jest tu, jak widać, aspekt społeczny. W obu powyższych definicjach integracja jest przede wszystkim procesem: zarówno neofunkcjonalistycznym, jak i tzw. międzyrządowym są zainteresowani procesem integracji, mniej systemem politycznym, do którego prowadzi ta integracja. Jednak od lat 80. wielu autorów skupiało się na kształcie tego, co określano nowym systemem zarządzania pojawiającym się w UE, ponieważ byli bardziej zainteresowani rezultatem niż procesem integracji²³.

Pojęcie „integracja” zawiera w sobie wiele znaczeń i jest stosowane w różnych dziedzinach nauki. Łacińskie słowo *integratio* oznacza w języku polskim „odnowienie”²⁴, „(...) tworzenie się całości z drobnych części, scalanie”. Bezpośrednio w odniesieniu do Unii Europejskiej integracja jest oceniana jako utworzenie przez państwa europejskie **najściślejszego stowarzyszenia regionalnego na świecie**, które przyjęło wiele cech państwowości²⁵. Przebieg wielonarodowego procesu integracji w Unii Europejskiej jest determinowany przez trzy podstawowe nurty, które w niektórych punktach zbiegają się i wzmacniają integrację, tj. przez rosnącą liczbę uczestników, ciągłe podnoszenie ich celów poprzez przejście z jednego etapu integracji do drugiego oraz przez stały wzrost integracji poprzez rozwój wspólnych polityk²⁶. Integracja międzynarodowa jest procesem, który jako taki – z natury rzeczy dynamiczny i zmienny – prowadzi do pewnej formy harmonizacji, ujednoczenia i unifikacji. Proces ten dotyczy państw, a w efekcie oddziałuje także na grupy społeczne, systemy wartości czy systemy prawa²⁷. Integracja jest to proces wyłaniania się i organizowania horyzontalnych

²¹ *E.B. Haas*, *The Uniting of Europe*, s. 16.

²² *T. Diez*, *A. Wiener*, *Introducing the Mosaic of European Integration Theory*, s. 16.

²³ *T. Diez*, *A. Wiener*, *Introducing the Mosaic of European Integration Theory*, s. 17; zob. także *G. Marks*, *F.W. Scharpf*, *P. Schmitter*, *W. Streeck*, *Governance in the European Union*, s. 15 i n.

²⁴ *Wielka Encyclopedia PWN*, t. 12, Warszawa 2002, s. 172.

²⁵ *J. Palmowski*, *A Dictionary of Contemporary World History*, Oxford 2006; zob. także *E. Haliżak*, *Integracja europejska*, s. 447; także *Z.M. Doliwa-Klepacki*, *Integracja europejska*, s. 37 i n.

²⁶ *N. Moussis*, *Access to the European Union: Law, Economics, Policies*, Oxford 2015.

²⁷ *J. Ruskowski*, *Wstęp do studiów europejskich*, s. 56 i n.; *Z.M. Doliwa-Klepacki*, *Integracja europejska*, s. 38.

oraz wertykalnych powiązań między podmiotami (społecznymi, politycznymi i ekonomicznymi), które stabilizowane są przez reguły i procedury²⁸.

- 11 Na wskazaną **wieloznaczność pojęcia integracji** wskazują wywody czołowych teoretyków – zarówno definicja integracji regionalnej *L.N. Lindberga*²⁹, jak i spojrzenie *E.B. Haasa* w przeszłość, na wczesne „preteoretyzowanie” na temat integracji³⁰. Wielu autorów definiuje integrację właśnie w kategoriach radykalnej reorganizacji zarówno tradycyjnego porządku międzynarodowego, jak i istniejących autorytarnych struktur zarządzania³¹. Zasadniczy problem polega na tym, że teoretycy integracji – choć pracowali na wspólnym zbiorze wydarzeń – mieli w perspektywie zdecydowanie odmienne koncepcje procesów integracji i ich rezultatów. Dla zobrazowania – *K.W. Deutsch* pojmował integrację przede wszystkim jako proces stapiania się i tworzenia wspólnot bezpieczeństwa (czy też stref pokoju) w ramach państw regionu³². W praktyce znaczy to, że na wyodrębnionym terytorium tworzy się „poczucie wspólnoty”, które w dłuższej perspektywie czasu daje możliwość stworzenia instytucji, mających prawo podejmowania decyzji, a przede wszystkim zabezpieczających pokojowe przemiany.
- 12 Z kolei *E.B. Haas*, definiując integrację, kładł nacisk na dobrowolne tworzenie większych jednostek politycznych, obejmujące świadome wyrzeczenie się użycia siły w relacjach między uczestniczącymi instytucjami³³. *E.B. Haas* ujmował integrację europejską wprost jako proces, w którym podmioty polityczne znajdujące się w różnych środowiskach narodowych decydują się przenieść swoje oczekiwania i aktywność polityczną do nowego ośrodka podejmowania decyzji, którego instytucje mają lub chcą mieć prawo sądenia w odniesieniu do istniejących wcześniej państw narodowych. Efektem końcowym procesu integracji politycznej jest powstanie nowej wspólnoty politycznej, która zajmuje miejsce istniejących wcześniej wspólnot³⁴. Odmienne *K.W. Deutsch* – nie wiązał rozwoju integracji z transcendencją państwowości w rozumieniu formalnym³⁵. *S. Hoffmann*, jak przytacza *J. Ruskowski*, użył z kolei pojęcia „integracja” w rozumieniu zgody państw na przekazanie części ich suwerennych kompetencji na instytucje ponadnarodowe. W tym okresie integracja była nierozdzielnie łączona z pokojowym zorganizowaniem systemu międzynarodowego³⁶.
- 13 Badania nad integracją europejską i jej transformacjami stanowią niezwykle podatny grunt dla rozważań teoretycznych. Wynika to z faktu, że integracja europejska stanowi proces nowy i dlatego interesujący, a w efekcie od wielu dekad jest atrakcyjną materią badawczą. Wyznaczenie zakresu badań takimi formułami, jak „teoria integracji” czy „badania nad UE”, z wielu powodów nie jest szczególnie pomocne. Nadmier-

²⁸ *A. Stone Sweet, W. Sandholtz*, Integration, Supranational Governance, s. 1–26.

²⁹ *L.N. Lindberg*, The Political Dynamics, s. 4.

³⁰ *E.B. Haas*, The Study of Regional Integration, 1971, s. 4–6.

³¹ *B. Rosamond*, Theories of European Integration, s. 12.

³² Zob. *K.W. Deutsch, S.A. Burrell, R.A. Kann, M. Lee, M. Lichterman, R.E. Loewenheim, R.W. van Wangeren*, Political Community, s. 5 i n.

³³ *E.B. Haas*, The Study of Regional Integration, 1971, s. 4.

³⁴ *E.B. Haas*, The Uniting of Europe, s. 16.

³⁵ Zob. *K.W. Deutsch*, Nationalism and Social Communications: An Inquiry Into the Foundations of Nationality, New York 1953.

³⁶ *J. Ruskowski*, Wstęp do studiów europejskich, s. 56 i n.

ne podziały dyscyplin sztucznie odgradzają bowiem je od szerszego kontekstu nauk społecznych, w ramach których się rodziły i rozwijały. Całościowe spojrzenie na teorie integracji europejskiej musi uwzględniać kwestie „socjologii wiedzy”, co pogłębi rozumienie kontekstu teorii integracji i pomaga pojąć sens debat, jakie toczą się pomiędzy poszczególnymi szkołami. Dzięki temu zyskuje się również obraz drzew genealogicznych danych teorii³⁷.

Studia nad procesami integracji i rozwoju Unii Europejskiej charakteryzują się silnym pluralizmem. W efekcie sformułowanie jednej ogólnej teorii integracji regionalnej jest w rzeczywistości niemożliwe. Niektóre z istniejących teorii wywodzą się z bardziej ogólnych teorii stosunków międzynarodowych, jednak także wielu badaczy uważa integrację europejską za fenomen z dziedziny teorii polityki i polityki porównawczej oraz prawa. Można jednak ogólnie przyjąć, że gdy badany obszar odnosi się do aspektu zewnętrznego (głównie sam proces integracji lub Unia Europejska jako przykład organizacji i współpracy regionalnej), podejście charakterystyczne dla teorii stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego jest właściwe, a gdy wzięty jest pod uwagę aspekt wewnętrzny (proces decyzyjny, struktura UE, jej prawo i polityki), odpowiednia jest teoria polityki i polityki porównawczej³⁸. W pewnym stopniu teorie te uzupełniają teorie integracji przez prawo, o czym będzie szerzej mowa. Istnieje wiele głosów wskazujących na konieczność uznania Unii Europejskiej za wyjątkową strukturę prawną i polityczną, co skutkuje równie unikalnym podejściem do kwestii teoretycznych. Unia Europejska została uznana za prawny fenomen, nazywany w bezpiecznych, bo ogólnikowych frazach, jak np. struktura *sui generis* czy *compositum mixtum*. Skutkuje to także unikalnym podejściem do kwestii teoretycznych³⁹. Wielu badaczy uznało, że Unia Europejska nie jest już nawet organizacją międzynarodową, lecz swoistym porządkiem prawnym, który nie wpisuje się w swoim charakterze prawnym do tradycyjnej dychotomii między państwami (federalnymi) a organizacjami międzynarodowymi⁴⁰.

Poszukiwanie nowego pojęcia na opisanie europejskiego stanu zawieszenia w swojej dwubiegowości integracyjnej, tj. pomiędzy prawem „międzynarodowym” i „krajowym”, zakończyło się pojawieniem lub przypomnieniem szeregu koncepcji i teorii opisujących nowe zjawisko integracji. Koncepcji jest znacznie więcej, szczególnie gdy uwzględni się różnorodne podejścia i dyscypliny naukowe. Teoretyczne koncepcje integracji europejskiej, jak wskazuje *J. Barcz*, zarówno w naukach ekonomicznych (koncepcja integracji negatywnej, koncepcja integracji pozytywnej, ujęcie integracji jako „stanu i procesu” i inne tzw. „czyste” teorie ekonomiczne integracji), jak i w naukach politologicznych i prawnych (koncepcja federalistyczna, konfederalistyczna, funkcjonalizm i neofunkcjonalizm, komunikacyjna) nie stały się punktem bezpośredniego odniesienia w pracach nad kolejnymi etapami rozwoju integracji europejskiej i nie pozwalały na sprecyzowanie zamierzonego finału tego procesu⁴¹. Wielo-

³⁷ *B. Rosamond*, *Theories of European Integration*, s. 196.

³⁸ *R. Duda*, *Multi-level Governance*, s. 21.

³⁹ *B. Rosamond*, *Theories of European Integration*, s. 17.

⁴⁰ *J.H.H. Weiler*, *U.R. Haltern*, *Constitutional or International?*, s. 342; zob. także *M. Kruk*, *Model integracji europejskiej*, s. 7 i n.; celnie o tym *R. Schütze*, *On “federal” ground*, s. 1069 i n.

⁴¹ *J. Barcz*, *Pojęcie suwerenności*, s. 53 i n.; zob. także *A. Zielińska-Głębocka*, *Dynamika Unii Europejskiej*, s. 11–39.

krotnie były też instrumentalizowane w debatach politycznych dla określonych z góry celów, jak koncepcja federalizmu i konfederalizmu, wykorzystywana w ostatnich kilkunastu latach przez zwolenników pogłębienia procesu integracji europejskiej (federalizm) i przez zwolenników renacjonalizacji tego procesu – jego osłabienia bądź fragmentacji (konfederalizm)⁴².

- 16 Wysiłki teoretyczne dotyczące integracji europejskiej mają największą szansę rozwijać się jako podzbiory innych zagadnień, takich jak teoria regulacji, teoria wspólnot epistemicznych, teoria wyborów instytucjonalnych, teoria sieci politycznych, teoria dotycząca roli idei w tworzeniu polityki, teoria regionalizmu i regionalizacji, teoria relacji ponadnarodowych, teoria konstruktywizmu, teoria reżimów czy koncepcja *two-level game*⁴³. Do najbardziej wpływowych teoretycznych ujęć integracji zalicza się zwłaszcza koncepcje ponadnarodowości, pluralizmu konstytucyjnego, federalizmu, neofunkcjonalizmu, międzyrządowości, ewentualnie wielopoziomowego zarządzania⁴⁴.
- 17 Pluralizm koncepcji i teorii jest jak widać niezwykle, częstokroć jednak różne pojęcia dotyczą w istocie podobnych stanowisk i poglądów, a same różnice definicyjne łączą się z uprawianą dyscypliną i przyjętą perspektywą, np. nauk politycznych, ekonomicznych, prawnych czy socjologicznych (społecznych). Dla zobrazowania już samo pojęcie „unii politycznej” objaśniane jest różnie, zależnie od przyjętej perspektywy teorii integracyjnej. Jak wskazuje *J. Barcz*, na gruncie neofunkcjonalizmu interpretowana jest ona jako konstrukcja nakierowana na utrzymanie gospodarki europejskiej i w tym ujęciu „unia polityczna” oznacza przewyżczenie międzyrządowej „integracji politycznej” na rzecz modelu łączącego stabilizację rynków finansowych, finansów publicznych i legitymacji demokratycznej w ramach UE. Ustanowienie „unii politycznej” jest o tyle niezbędne, że pozostawienie powyższych obszarów państwom członkowskim zdywersyfikuje unię i doprowadzi do reintegracji. Z perspektywy tradycyjnego pojęcia suwerenności państwowej termin ten wyjaśniany jest jako konstrukcja obejmująca kolejne obszary polityk, tradycyjnie stanowiących „istotę” narodowej suwerenności, podobnie jak polityka zagraniczna czy sprawy obronne. W tym ujęciu „unia polityczna” wcale nie musi oznaczać transferu kompetencji na poziom UE, lecz przeciwnie – ich zachowanie na szczeblu międzyrządowym. W rozumieniu tradycjonalistów pojęcie „unii politycznej” może być interpretowane jako koncepcja politycznego wyrazu określonego „indywidualnego samookreślenia”. W takim ujęciu ustanowienie „unii politycznej” byłoby jedynie „utworzeniem przestrzeni niezbędnej dla umożliwienia wspólnych działań nakierowanych na łączne dążenie do wspólnego dobra”⁴⁵.

⁴² *J. Barcz*, W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej, s. 21; *tenże*, Główne kierunki reformy ustrojowej, s. 138.

⁴³ Zob. *T. Risse-Kappen*, Exploring the nature of the beast, s. 53–80; *M. Jachtenfuchs*, *B. Kohler-Koch*, Regieren im dynamischen Mehrebenensystem, s. 15–44.

⁴⁴ Przykładów i uszczegóławiania podtypów teorii i koncepcji jest wiele, np. *T. Diez*, *A. Wiener* (red.), European Integration theory, Oxford 2009; *B. Rosamond*, Theories of European Integration, Palgrave 2000; *S. Schieder*, *M. Spindler* (red.), Theories of International Relations, London–New York 2014.

⁴⁵ *J. Barcz*, Główne kierunki reformy ustrojowej, s. 137.

Współcześnie wiemy już, że koncepcje zmierzające do ujęcia modelu integracji europejskiej w kategoriach struktur państwowych nie mają w praktyce uzasadnienia prawnego. Przeważają w nich bowiem zamierzenia polityczne. Dla zobrazowania – kwalifikacja UE jako związku państw ma wyrażać tendencje zachowawcze, prowadzące np. do renacjonalizacji procesu integracji europejskiej. Z kolei kwalifikacja UE jako państwa federalnego jest otwarta i dynamizująca, prowadzi w zamierzeniu do umocnienia procesu integracji. Rzecz jednak w tym, że koncepcja ta prowadzi do skutku odwrotnego od zamierzonego, ponieważ społeczeństwa państw członkowskich nie akceptują przekształcenia UE w strukturę państwową. Jesteśmy obecnie świadkami tego procesu. Niezależnie jednak od tego, państwa członkowskie jednoznacznie opowiadają się za modelem organizacji międzynarodowej jako docelowego rozwoju UE⁴⁶. 18

Abstrakcyjne i oderwane od praktyki teorie integracji europejskiej przechodzą już jednak do historii. Podczas gdy pierwotne teorie integracji europejskiej były tworzone przede wszystkim jako programy polityczne, których celem było przewyciężenie kryzysu europejskiej państwowości narodowej, w połowie lat 50. wraz z neofunkcjonalizmem rozwinęła się empiryczno-analityczna teoria, która brała pod uwagę różne zmienne i usiłowała – oprócz objaśnienia procesów integracji w Europie – prognozować również jej przebieg⁴⁷. W tym nurcie, dla zobrazowania, można umieścić szeregi nowszych koncepcji integracji europejskiej, które zbiorczo można nazwać koncepcjami zależności integracyjnych. Podkreślany jest w nich proces stopniowego scalania się (fuzji) dotąd niezależnych elementów. Ważną koncepcją są w tym ujęciu teorie reżimów – łączące ze sobą pozornie sprzeczne założenia. Co do zasady popierają ideę ponadnarodowych instytucji i przenoszenie niektórych kompetencji państwowych na szczebel ponadnarodowy, z drugiej jednak strony zakładają nieuchronność maksymalizacji siły i prestiżu państw narodowych⁴⁸. *J. Barcz* z kolei wskazuje na specyficzną współzależność między państwami członkowskimi UE, którą określa jako „kompleksową współzależność integracyjną”. Obejmuje ona w opinii Autora trzy zasadnicze obszary: konieczność dostosowania ustrojowego po stronie państw członkowskich (tak aby państwo mogło odgrywać efektywną rolę w procesie integracji), konieczność odpowiedniego rozwoju po stronie UE (umocnienie legitymacji demokratycznej, wspólnej aksjologii, ochrony praw podstawowych) oraz sprecyzowanie i umacnianie bezpośredniego współdziałania⁴⁹. Zakres i intensywność „kompleksowej współzależności integracyjnej” pozwala stwierdzić, jak przytacza Autor, że jest to zasadniczy czynnik wyróżniający organizacje ponadnarodowe z grupy organizacji międzynarodowych (międzypaństwowych), przy czym nie zmienia to statusu takiej organizacji jako organizacji międzynarodowej. 19

Na koniec tej części rozważań należy podkreślić, że o tym, czy dana teoria obrotu się wraz z upływem czasu, czy też upadnie lub zostanie znacząco zrewidowana, decyduje więcej czynników niż tylko to, czy z powodzeniem opisuje ona dane zjawisko 20

⁴⁶ *J. Barcz*, Pojęcie suwerenności, s. 77; szeroko zob. także *Z. Czachór*, Kryzys i zaburzona dynamika Unii Europejskiej, Warszawa 2013.

⁴⁷ *E.B. Haas*, Ein neuer Funktionalismus, s. 99.

⁴⁸ W literaturze polskiej szeroko na ten temat zob. *J. Czaputowicz*, Teorie stosunków międzynarodowych, s. 262 i n.; zob. także *P.J. Borkowski*, Polityczne teorie integracji międzynarodowej, Warszawa 2007.

⁴⁹ *J. Barcz*, Pojęcie suwerenności, s. 77.

lub przewiduje jego konsekwencje. Idąc dalej w wątpliwościach co do zdolności aplikacyjnych istniejących teorii, stawia się pytanie: jeżeli jednak Unia Europejska jest tylko jedna i nie ma co do zasady precedensu w historii, to czy możliwe jest sformułowanie ogólnej teorii odnoszącej się do zjawiska tak wyjątkowego? Teorie integracji europejskiej należy analizować zarówno na gruncie kryteriów, jakie wydają się one sobie stawiać, jak i, w sposób krytyczny, jako przejaw pewnych form tworzenia wiedzy, umiejscowiony jednak w określonych realiach i zmiennych czasowo uwarunkowaniach. Tym samym jest to również spojrzenie na teorie z perspektywy kontekstu, w jakim powstawały (zatem na gruncie nauk społecznych oraz rzeczywistości praktyki integracyjnej) oraz z perspektywy związku między teoriami integracji europejskiej a praktyką integracji i zarządzania na szczelbu UE⁵⁰. Teoretyzowanie w zakresie integracji europejskiej nie jest procesem liniowym, w którym teorie pochodzące ze stosunków międzynarodowych płynnie ewoluują⁵¹.

Podsumowując, teoria integracji europejskiej jest zatem dziedziną systematycznej refleksji nad procesem intensyfikacji współpracy politycznej w Europie i rozwojem wspólnych instytucji politycznych, a także nad jego wynikiem. Obejmuje również teorię zmieniających się struktur tożsamości⁵² i interesów podmiotów społecznych w kontekście tego procesu⁵³. Przedstawienie teorii integracji można przeprowadzić w porządku chronologicznym lub uczynić ich osią teoretyczne debaty i konkretne zagadnienia. W niniejszym rozdziale zostanie połączona perspektywa chronologiczna z perspektywą debat. Otwarte jest pytanie, w jaki sposób podejścia teoretyczne odnoszą się do i wpływają na siebie nawzajem. Istnieją dwa aspekty tego problemu. Pierwszy dotyczy faktu pojawiania się teorii i przejścia od jednego dominującego podejścia do kolejnego. Jest to swoisty wkład historii i socjologii studiów nad integracją europejską. Drugi aspekt odnosi się natomiast do wzajemnego „dopasowania” teorii, a przede wszystkim do tego, czy są one zgodne, czy też konkurują ze sobą⁵⁴.

§ 3. Federalizm (unijny)

21 Federalizm jako zasada ustrojowa przeżywa obecnie swoisty renesans, tak w Europie, jak i na całym świecie, co jest wynikiem zwłaszcza procesów globalizacji. Mowa jest tutaj nie tylko o federalizmie *sensu stricto*, a więc modelu odnoszonym do struktury terytorialnej państw i związanym z tym podziałem władz, ale także o zjawisku przyjmowania cech federalnych, nieprowadzących jednak do kształtowania federalnej państwowości. Istnieje zasadnicza różnica w znaczeniu podobnie brzmiących terminów: federalizmu i federacji⁵⁵. **Federacja** to forma państwa złożonego z jednostek terytorialnych, a **federalizm** z kolei to teoria i ideologia zorganizowania państwa lub

⁵⁰ B. Rosamond, *Theories of European Integration*, s. 89; zob. także F. Strzyczkowski, *Teorie integracji europejskiej w doktrynie amerykańskiej*, Warszawa 2012; A. Menon, *Europa*, s. 226 i n.

⁵¹ M.A. Pollack, *Theorizing the European Union*, s. 385.

⁵² I.P. Karolewski, *Citizenship and collective identity in Europe*, London 2010.

⁵³ T. Diez, A. Wiener, *Introducing the Mosaic of European Integration Theory*, s. 18.

⁵⁴ M. Burgess, *Federalism*, s. 28.

⁵⁵ M. Burgess, *Comparative Federalism*, s. 2; I.P. Karolewski, *Die künftige Gestalt Europas: Funktionalismus oder Förderalismus? Am Beispiel der Osterweiterung der Europäischen Union*, Münster 2000.

[Przejdź do księgarni →](#)